

5. Складанне ў алфавітным парадку слоўніка ўстарэлых слоў, знойдзеных у мастацкім тэксце, з падрабязным тлумачэннем архаічных элементаў.

6. Вызначэнне канкрэтнай стылістычнай мэты выкарыстання ў мастацкім тэксце таго ці іншага ўстарэлага элемента: імітацыя маўленчага каларыту апісваемай гістарычнай эпохі, стварэнне ўзнёслага, патэтычнага вобраза і іранічнага партрэта героя, улік канкрэтнай сітуацыі зносін [2].

Культурна-гістарычнае каменціраванне, як сведчаць праведзеныя ўрокі, цалкам даступнае разуменню малодшых школьнікаў. Яно спрыяе фарміраванню правільнага разумення лексічнага значэння, узбагачэнню слоўніка вучняў, дазваляе прасачыць эвалюцыю значэнняў слова, якое акумулюе ў сабе комплекс паняццяў, вобразаў, асацыяцый, што адлюстроўваюць асаблівасці беларускага нацыянальнага менталітэту.

Літаратура:

1. Еременко, О. И. Лингвокультурологическое комментирование онимов на уроках литературного чтения / О. И. Еременко // Начальная школа. – 2016. – № 7. – С. 30–33.

2. Демичева, В. В. Реализация лингвокультурологического подхода на уроках литературного чтения / В. В. Демичева, О. И. Еременко, Т. В. Яковлева // Начальная школа. – 2014. – № 6. – С. 27–32.

АДВЕРБІЯЛЬНЫЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ: АСАБЛІВАСЦІ СТРУКТУРНАЙ АРГАНІЗАЦЫІ

Салейка В. У.

Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы

г. Гродна, Рэспубліка Беларусь

Навуковы кіраўнік – Садоўская А. С.

Сінтаксічная характарыстыка фразеалагізмаў у першую чаргу ахоплівае паняцце спалучальнасці ўстойлівых адзінак, іх месца і ролю ў сказе, асаблівасці структуры. Што да структурнай арганізацыі, то фразеалагічныя адзінкі па сваёй будове нагадваюць сказы або разнастайныя злучэнні слоў, хоць на сённяшні дзень навукоўцы не могуць прыйсці да агульнай высновы пры размеркаванні фразеалагізмаў на структурныя тыпы і мадэлі. Згодна з даследаваннямі І. Я. Лепешава, “фразеалагізмы падзяляюцца на тры структурна-граматычныя разнавіднасці: фразеалагізмы-словазлучэнні, фразеалагізмы-сказы, фразеалагізмы-спалучэнні” [1, с. 150]. Кожная разнавіднасць вылучаецца пэўнымі структурнымі тыпамі, якія падзяляюцца на шэраг структурных мадэляў. Аб’ектам нашай увагі стала серыя адвербіяльных (прыслоўных) фразеалагізмаў. Паводле структуры яны размяркоўваюцца па трох структурных разнавіднасцях з адпаведнымі мадэлямі. Прааналізуем іх.

Першая разнавіднасць – адвербіяльныя фразеалагізмы са структурай спалучэння слоў. Гэта адзінкі, у якіх няма “ні граматычна галоўнага, ні

граматычна залежнага кампанента” [2, с. 3]. Яны ўтвараюць шэсць структурных тыпаў.

I-ы тып – фразеалагізмы, утвораныя па структурнай схеме прыназоўнікава-склонавай формы назоўніка. Улічваючы структурныя адрозненні такіх адзінак, іх можна падзяліць на пэўныя мадэлі: прыназоўнік *у* + назоўнік у месным склоне (*у галаве, у абцугах*); прыназоўнік *пад* + назоўнік у вінавальным склоне (*пад гаршчок, пад абцас*) і інш. (усяго 20 мадэляў).

II-гі тып – фразеалагізмы, якія маюць структуру спалучэння аднародных членаў, звязаных злучнікавай і бяззлучнікавай сувяззю. Кампаненты могуць аб’ядноўвацца як адзіночнымі злучнікамі, так і паўторнымі. Некаторыя мадэлі: назоўнік у творным склоне + злучнік *і* + назоўнік у творным склоне: *душой і целам, потам і крывёй*; злучнік *ні* + назоўнік у вінавальным склоне + злучнік *ні* + назоўнік у вінавальным склоне (*ні зіму ні лета, ні Бога ні чорта*).

III-ці тып – фразеалагізмы са структурай параўнальнага звароту. Гэта спалучэнні злучніка *як* з паўназначным словам (з прыназоўнікам *ці* без яго). У гэтым тыпе вылучым наступныя мадэлі: злучнік *як* + назоўнік у давальным склоне (*як кату*); злучнік *як* + назоўнік у родным склоне (*як дроў, як гразі*).

IV-ты тып – трохкампанентныя фразеалагізмы са структурай “назоўнік + прыназоўнік + назоўнік”. Пералічым наступныя мадэлі: назоўнік у назоўным склоне + прыназоўнік *пры* + назоўнік у месным склоне (*дзень пры дні*); назоўнік у вінавальным склоне + прыназоўнік *за* + назоўнік у творным склоне (*кроплю за кропляй*).

V-ты тып – чатырохкампанентныя фразеалагізмы са структурай “прыназоўнік + назоўнік + прыназоўнік + назоўнік”. Адзінкі гэтага структурнага тыпу могуць адрознівацца прыназоўнікавым кампанентам. Паводле гэтага можна вылучыць наступныя мадэлі: прыназоўнік *ад* + назоўнік у родным склоне + прыназоўнік *да* + назоўнік у родным склоне (*ад выпадку да выпадку, ад альфы да амегі*); прыназоўнік *з* + назоўнік у родным склоне + прыназоўнік *у* + назоўнік у вінавальным склоне (*з кута ў кут, з году ў год*).

VI-ты тып – двухкампанентныя і трохкампанентныя фразеалагічныя выразы, якія пачынаюцца часціцамі *не, ні*. Гэтыя фразеалагізмы ўяўляюць сабой спалучэнне часціц *не, ні* з самастойнай часцінай мовы (у такім выпадку яны двухкампанентныя) і з прыназоўнікава-склонавай формай назоўніка (трохкампанентныя выразы). Фразеалагічныя адзінкі з часціцай *не* ўтвараюць наступныя мадэлі: часціца *не* + назоўнік у назоўным склоне (*не жарты, не вечар*); часціца *не* + прыназоўнік *у* + назоўнік у вінавальным склоне (*не ў дугу*).

Другая разнавіднасць – адвербіяльныя фразеалагізмы са структурай словазлучэння. Паміж кампанентамі ўстойлівых адзінак гэтай групы можа быць сувязь дапасавання, кіравання і прымыкання. Адзначым, што яна носіць фармальны характар у адрозненні ад сувязі ў свабодных словазлучэннях. І. Я. Лепешаў, разглядаючы фразеалагізмы са структурай словазлучэння, выдзяляе ў агульнай колькасці шэсць тыпаў [1, с.153]. Менавіта ж прыслоўных фразеалагізмаў налічваецца 4 тыпы.

I-ы тып – фразеалагізмы са структурай назоўнікавага словазлучэння. У гэтым структурным тыпе найчасцей сустракаюцца двух- і трохкампанентныя выразы. Пераважная большасць двухкампанентных фразеалагізмаў утварылася па схеме “назоўнік у пэўным склоне + атрыбутыўнае слова” (прыметнік, радзей займеннік ці лічэбнік). Звернем увагу на тое, што атрыбутыўнае слова часцей за ўсё знаходзіцца ў прэпазіцыйным становішчы. Такія двухкампанентныя фразеалагізмы ўтвараюць напрыклад, такія мадэлі: прыметнік + назоўнік у назоўным склоне (*цэлы воз, чортава гібель*); прыметнік (прыналежны займеннік) + назоўнік у творным склоне (*поўняй жменяй, адным духам*). Трехкампанентныя фразеалагізмы са структурай назоўнікавага словазлучэння ўтвараюць разнастайныя мадэлі, напрыклад: прыназоўнік у + прыметнік + назоўнік у месным склоне (*крайнім выпадку, у чортавых зубах*).

Прыслоўныя фразеалагізмы-словазлучэнні часта маюць структуру лічэбнікавага словазлучэння і ўтвараюць II-гі тып. З іх толькі некаторыя аб’ядноўваюцца ў мадэль “лічэбнік + назоўнік у пэўным склоне”: *сем карабоў, тры корабы*. Астатнія ж мадэлі адначастотныя, напрыклад, *за трох дурных*.

III-ці тып – фразеалагізмы са структурай прыслоўнага словазлучэння. Вось некаторыя мадэлі: дзеепрыслоўе + назоўнік у вінавальным склоне (*высалапіўшы язык, заплюшчыўшы вочы*); прыназоўнік на + назоўнік у вінавальным склоне + дзеепрыслоўе (*на лес гледзячы, на ноч гледзячы*) і інш.

IV-ты тып – фразеалагізмы са структурай параўнальнага звароту. Гэтыя адзінкі ўтвараюць розныя мадэлі, але пераважная большасць з іх малапрадуктыўныя і сустракаюцца рэдка, напрыклад: злучнік як + прыназоўнік у + назоўнік у родным склоне + прыназоўнік за + назоўнік у творным склоне (*як у бога за дзвярыма, як у бога за плячыма*).

Трэцяя разнавіднасць – фразеалагізмы, структурна арганізаваныя як сказы розных тыпаў. Фразеалагізмы-сказы паўтараюць многія тыпы і мадэлі, вядомыя ў сінтаксісе простага сказа. Адны з іх больш прадуктыўныя, другія – менш. Няма, аднак, сярод адвербіяльных фразеалагізмаў некаторых тыпаў аднасастаўнага сказа (пэўна-асабовых, няпэўна-асабовых, інфінітыўных, намінатыўных, генітыўных), сказаў з аднароднымі членамі і інш.

Самым багатым па колькасці фразеалагічных адзінак з’яўляецца тып, у якім прадстаўлены фразеалагізмы са структурай двухсастаўнага неразвітага сказа. А найбольш пашыраная мадэль сярод выразаў гэтага тыпу ўтвараецца па схеме “назоўнік у назоўным склоне + дзеяслоў” (*дай бог, бог ведае*). II-гі тып – фразеалагізмы са структурай двухсастаўнага развітага сказа. Адзінкі гэтага тыпу ўтвараюць, напрыклад, такія мадэлі: назоўнік у назоўным склоне + займеннік + дзеяслоў (*Бог яго ведае*); лічэбнік + назоўнік у назоўным склоне + дзеяслоў (*адзін Алах ведае*) і інш. III-ці тып – фразеалагізмы са структурай абагульнена-асабовага сказа з такімі мадэлямі: дзеяслоў + назоўнік у давальным склоне (*дзякуй богу*); дзеяслоў + прыслоўе (*бяры вышэй*). IV-ты тып – фразеалагізмы са структурай даданага параўнальнага сказа, якія прадстаўлены мадэлямі: злучнік як + назоўнік у творным склоне + дзеяслоў (*як нажом адрэзаў*); злучнік як + назоўнік у назоўным склоне + назоўнік у родным склоне (*як жаба гразі*) і інш. V-ты тып – фразеалагізмы са структурай даданага

ўступальнага сказа, напрыклад: злучнік *хоць* + дзеяслоў (*хоць заліся*). VI-ты тып – фразеалагізмы са структурай даданага сказа месца. Яны пачынаюцца злучальнымі словамі *куды* або *дзе* і ўтвараюць некаторыя мадэлі: *дзе* + назоўнік у назоўным склоне + дзеяслоў (*дзе бог паішле*). VII-ы тып – фразеалагізмы са структурай даданага сказа меры і ступені з адзінкавымі мадэлямі: злучнік *колькі* + дзеяслоў + назоўнік у родным склоне (*колькі было сілы*).

Такім чынам, адвербіяльныя фразеалагізмы падпарадкоўваюцца законам сінтаксічнай арганізацыі ўстойлівых адзінак і ўтвараюць тры структурныя разнавіднасці з адпаведнымі тыпамі і мадэлямі.

Літаратура:

1. Лепешаў, І. Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Выш. школа, 1998. – 271 с.
2. Садоўская, А. С. Фразеалагізмы-спалучэнні ў сучаснай беларускай мове / А. С. Садоўская. – Гродна: ГрДУ, 2003. – 118 с.

ВЫКАРЫСТАННЕ СРОДКАЎ НАГЛЯДНАСЦІ ДЛЯ ЗАМАЦАВАННЯ ВЕДАЎ ВУЧНЯЎ ІІІ КЛАСА НА ЎРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Саута В. С.

Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы
г. Гродна, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – к. філал. н., дацэнт Лапкоўская А. М.

Адным са сродкаў развіцця арганізаванага маўлення з’яўляецца цікавы і наглядны матэрыял, найбольш цікавы і даступны для разумення дзяцей. Настаўнікі Я. А. Коменскі, І. Г. Песталоцы, К. Д. Ушынскі і многія іншыя надавалі вялікую ўвагу нагляднасці. Нагляднасць на ўроках беларускай мовы – найважнейшая аснова навучання. Без яе выкарыстання ў шырокім сэнсе гэтага слова немагчыма скласці правільнае ўяўленне аб навакольным, развіць мысленне і маўленне.

Безумоўна, у адказ на выклік сучаснага інфармацыйнага свету патрабуюць актуалізацыі традыцыйныя адукацыйныя падыходы. Такім чынам, пры арганізацыі вучэбнага працэсу існуе неабходнасць візуалізацыі інфармацыі. Выкарыстанне падчас заняткаў разнастайных сродкаў і прыёмаў нагляднасці робіць урок больш эфектыўным, таму што дазваляе максімальна задзейнічаць розныя каналы ўспрымання інфармацыі вучняў.

Сучасныя даследчыкі дзіцячага маўлення А.Г. Арушанава (Тамбоўцава), А. С. Ушакова і іншыя лічаць неабходным уключаць у педагогічны працэс розныя віды цікавых і наглядных матэрыялаў. Яны адпавядаюць узроставым асаблівасцям дзяцей і, такім чынам, займаюць важнае месца ў педагогічным працэсе, абуджаюць цікавасць да дзейнасці, узбагачаюць моўныя матывы,

ствараюць станоўчую эмацыянальную аснову адукацыйнага працэсу, а значыць, павышаюць маўленчую дзейнасць дзяцей і яе эфектыўнасць [1].

Наглядныя сродкі ў розных дапаможніках (па псіхалогіі, педагогіцы, методыцы) класіфікуюцца па-рознаму. Найбольш шырока і разгорнута пададзены віды сродкаў навучання, якія рэалізуюць прынцып нагляднасці Л. М. Зельманавай. Для рэалізацыі прынцыпу неабходны розныя сродкі навучання. Яны адрозніваюцца: па характары выкарыстання ў іх матэрыялу (моўны і выяўленчы, канкрэтныя моўныя адзінкі і схематычны іх паказ); па відах успрыняцця (зрокавыя, слыхавыя, зрокава-слыхавыя), на якія разлічаны гэты матэрыял; па спосабах падачы матэрыялу (з дапамогай тэхнічнай апаратуры або без яе традыцыйным шляхам, гатовыя табліцы і матэрыялы для іх складання, малюнак, дыяфілім); па арганізацыйных формах работы з нагляднасцю (фронтальная на аснове дэманстрацыйных дапаможнікаў і індывідуальныя на аснове раздатчнага выяўленчага матэрыялу) [2].

Выкарыстанне разнастайных наглядных дапаможнікаў пры вывучэнні мовы малодшымі школьнікамі дае свой эфект: выхаванне ўвагі, назіральнасці, развіццё дару слова і мыслення школьнікаў, стымуляванне іх творчых здольнасцей, абуджэнне цікавасці да мовы, жадання валодаць ёю. Акрамя таго, візуалізацыя забяспечвае свядомасць у засваенні матэрыялу, яго моцнае засваенне.

На ўроках беларускай мовы ў III класе прымяняюцца разнастайныя сродкі нагляднасці. Колькасць вучэбных сродкаў, якія выкарыстоўваюцца на адным уроку, вызначаецца канкрэтнымі адукацыйнымі, выхаваўчымі і развіццёвымі мэтамі ўрока. Дзеля замацавання ведаў на ўроках у III класе магчыма прымяненне апорных схем, табліц, малюнкаў. Акрамя таго, магчыма выкарыстанне інтэрактыўнай дошкі.

Існуе шырокая разнастайнасць (палітра, арсенал) традыцыйных спосабаў візуалізацыі на ўроках беларускай мовы і літаратуры: схемы, апорныя канспекты, табліцы, планы, прэзентацыі, відэаролікі і інш.

Аднак сёння з развіццём камп'ютарных тэхналогій набываюць папулярнасць новыя сродкі – інфаграфіка, воблака слоў, калаж, стужка часу, кросэнс і інш. Воблака слоў – гэта візуальнае ўяўленне групы слоў, якія аб'яднаны пэўнай тэматыкай.

Цалкам магчымыя выпадкі, калі настаўнік лічыць дастатковым выкарыстоўваць на ўроку толькі падручнік, не звяртаючыся да іншых сродкаў навучання. Разам з тым у шэрагу выпадкаў неабходна комплекснае прымяненне розных відаў нагляднасці [3].

Падручнік – асноўны сродак навучання беларускай мове. Лічыцца, што падручнік з'яўляецца “асноўным дапаможнікам, які ў прынцыпе вызначае ўсю сумесную працу настаўніка і вучняў у складаным працэсе навучання іх маўленчай дзейнасці і вывучэння імі мовы як грамадскай з'явы і семіятычнай (знакавай)”.

Такім чынам, змест і структура падручніка выяўляе дзеянне некалькіх функцый: выклад пэўных ведаў – інфармацыйная; пэўная сістэма і паслядоўнасць падачы матэрыялу – сістэмная; змест служыць для фарміравання

пэўных агульнавучэбных і спецыяльных уменняў – трансфармацыйная; увесь матэрыял накіраваны на выхаванне творчай ініцыятыўнай асобы, якая правільна ацэньвае факты, – выхаваўчая. Школьныя падручнікі па мове пабудаваны паводле трох асноўных прынцыпаў – індуктыўнага, дэдуктыўнага і індуктыўна-дэдуктыўнага. У падручніку па беларускай мове для 3 класа прадстаўлены разнастайны наглядны матэрыял.

Літаратура:

1. Варэнік, І. С. Актывізацыя пазнавальнай дзейнасці вучняў I ступені агульнай сярэдняй адукацыі пры дапамозе наглядных дапаможнікаў [Электронны рэсурс] / І. С. Варэнік. – Рэжым доступу : <https://conf.grsu.by/alternant> 2018/. – Дата доступу : 26. 09. 2023.
2. Зельманова, Л. М. Наглядность в преподавании русского языка / Л. М. Зельманова. – М. : Просвещение, 1984. – 159 с.
3. Яленскі, М. Г. Методыка выкладання беларускай мовы: Сучасная лінгвадыдактыка / М. Г. Яленскі. – Мінск, 2006. – 224 с.

АРГАНІЗАЦЫЯ САМАСТОЙНАЙ РАБОТЫ НА ЎРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ З ВЫКАРЫСТАННЕМ ІКТ

Скок Т. С.

Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы
г. Гродна, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – к. філал. н., дацэнт Лапкоўская А. М.

У сучаснай сістэме адукацыі імкліва набірае хуткасць працэс укаранення інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій (ІКТ), забеспячэнне навучальных устаноў камп'ютарнай тэхнікай, развіццё тэлекамунікацый, глабальных і лакальных адукацыйных сетак. Усё гэта звязана з тым, што інфармацыйная пісьменнасць і культура сталі залогам паспяховай прафесійнай дзейнасці чалавека. Інфармацыйныя тэхналогіі становяцца неад'емнай часткай жыцця сучаснага чалавека. Валоданне імі ставіцца ў адзін шэраг з такімі якасцямі, як уменне чытаць і пісаць. Чалавек новага стагоддзя эфектыўна валодае тэхналогіямі і інфармацыяй, мае новы стыль мыслення, прынцыпова інакш падыходзіць да ацэнкі ўзнікаючай праблемы, да арганізацыі сваёй дзейнасці.

Навучыць дзіця працаваць з інфармацыяй на нацыянальнай мове – складаная задача сучаснай школы. Павышэнне якасці адукацыі ў нашы дні немагчыма без прымянення новых інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій. ІКТ пашыраюць магчымасці настаўніка для ўвядзення вучняў у займальны свет, дзе ім трэба будзе самастойна здабываць, аналізаваць і перадаваць іншым інфармацыю.

Таксама асабліва важна, на нашу думку, развіваць інфармацыйна-камунікатыўную кампетэнцыю вучняў у рэчышчы нацыянальнага выхавання. Нацыянальная культура кожнага народа мае велізарны выхаваўчы і